

Vård av kyrkliga textilier

En av de viktigaste förutsättningarna för att kyrkliga textilier ska bevaras och hålla länge är att de förvaras och vårdas väl. Detta rådgivningsblad presenterar några råd om hur man kan åstadkomma bra förvaring och vård. Målgruppen är textilansvariga, kyrkvårdar, vaktmästare, präster med flera som hanterar och brukar textilierna i församlingen.

Textilierna är en del av den kyrkliga liturgin och en del av vårt kulturarv. Därför är de och andra inventarier skyddade genom kulturminneslagen. Textilierna i kyrkan har genom tiderna vårdats väl och på så sätt bevarats.

Städning och hantering

Ordning och reda, samt att hålla rent och fint i textilförvaringen är betydelsefullt för bevarandet och respekten för textilierna.

Många skador på textilier kan undvikas genom varsam hantering och regelbunden städning i och runt förvaringen.

Städning

Inför rutiner och avsätt personal för att

- städa hela kyrkan regelbundet, en ren kyrka minskar även risken för smuts, skadedjur och mögel i textilförvaringen,
- rengöra och städa i textilförvaringen regelbundet (se checklista sidan 5).

Se till att ordna med annan förvaring, skild från textilierna, för stearinljus, oblater, vinflaskor och psalmböcker. Stearin och oblater drar till sig skadeinsekter och gnagare.

Hantering

Vid hantering av de kyrkliga textilierna är det lätt att händerna tillför smuts och fett. Ta därför som vana att

- tvätta händerna innan hantering av textilierna,
- använda engångshandskar eller rena, vita bomullsvantar om riktigt gamla eller nedbrutna och sköra textilier måste hanteras.

För att hanteringen ska bli så varsam som möjligt när textilierna används bör man

- använda halslin för att skydda mässhaken,
- vara försiktig med smink och hårprodukter som kan smutsa ner textilierna,
- hjälpa prästen att klä sig.

Efter gudstjänsten

- Mässhakar, korkåpor, albor och röcklin hängs luftigt så att fukt kan vädras ur innan de hängs eller läggs in i förvaringen.
- Albor och röcklin bör tvättas regelbundet.

En krok och/eller ställning för mässhaksgalgen är till stor hjälp utanför förvaringen.

Ljus och belysning

Textilier bleks och bryts ner av solljus och ljus från lampor. Ljusexponeringen minskar genom att

- antependier som hänger uppe skyddas med ett lakan när kyrkan inte används,
- kormattor kan skyddas med lakan,
- släcka lampor när kyrkan inte har besökare eller personal på plats,
- gardiner dras för fönster när kyrkan inte används.

Ställning för mässhaksgalge.
Foto: Peter Ahlberg, SVK.

Kormatta och antependium skyddas mot ljus med lakan.
Foto: Ingeborg Skaar.

Kontrollera regelbundet

Ju tidigare skador upptäcks, desto större är chansen att de går att åtgärda. Därför bör man ta för vana att regelbundet kontrollera och hålla utkik efter fukt, mögel och skadedjur. En ficklampa kan vara till god hjälp för att se i mörka utrymmen, som hörn i lådor och skåp. Dra ut lådorna regelbundet och kontrollera, det gör även att luften kan cirkulera i förvaringen.

När bör man söka akut hjälp?

Om man misstänker eller observerar något av följande ska konservator, stift, länsstyrelse eller länsmuseum kontaktas:

- Mögel.
- Insektsangrepp och skadedjur.
- Vatten- och fuktskador.
- Spillt nattvardsvin eller andra fläckar.

Att flytta föremål från kyrkan kräver tillstånd från länsstyrelsen. Det är därför lämpligt att be en konservator komma till kyrkan och titta på föremålet för en bedömning av skador och åtgärder.

Vid till exempel brand och översvämning är det bråttom att flytta föremål och inte lämpligt att invänta tillstånd från länsstyrelsen, men glöm inte bort att informera och söka tillstånd efteråt.

Mögel

Mögel är ett vanligt problem i kyrkor. Mögelsporer finns överallt, men för att bli aktivt behövs:

- fuktigt och varmt klimat,
- tillgång till näring, vilket kan vara fläckar och smuts.

Därför bör man

- kontrollera luftfuktigheten i textilförvaringen, den bör inte överstiga 65 % RH,
- se till att textilierna är rena.

Lukta, titta och känn på textilierna regelbundet för tidig upptäckt av mögel. Vita, grå eller svarta prickar, vitt ludd eller dålig lukt kan vara tecken på mögel.

Skadedjur

Mal, ängrar och silverfiskar är exempel på skadedjur som angriper textilier, men även möss och andra gnagare kan göra åverkan på textilt material.

Vid skadedjursangrepp:

- Kontakta en firma som arbetar med skadedjursanering, många församlingar har avtal genom sin försäkring.
- Förvaringsmöblen och delar av byggnaden kan behöva saneras och rengöras.
- Tänk på att kemikalier för skadedjursanering kan påverka textilier på ett negativt sätt. Den skonsammaste metoden att bekämpa skadeinsekter i textilier är därför att frysa dem.
- För möss och andra gnagare rekommenderas mekaniska fällor.

För att tidigt upptäcka skadeinsekter i kyrkan kan man placera ut klisterfällor, men detta är inte en bekämpningsmetod i sig.

Vattenskador

Om textilierna av någon anledning har blivit våta, är det viktigt att de torkas kontrollerat. Efter 48 timmar finns det risk för att blöta textilier möglar. Kontakta därför snabbt en konservator för hjälp med åtgärder. Textilier som är våta kan dessutom efter torkning få skador i form av

- smutsränder,
- fläckar från färgblödning,
- krympning och deformation.

Fukt

Hög luftfuktighet kan visa sig genom

- att textilierna känns fuktiga,
- färgblödning på textilier,
- fuktringar,
- att klimatmätning visar på över 65% RH.

Fukt gynnar mögel och skadedjur. Det kan också vara ett tecken på läckage eller vattenskada i kyrkan. Man bör därför regelbundet mäta och kontrollera klimatet, samt vidta åtgärder när det blir för fuktigt.

Vinfläckar och andra fläckar

Har olyckan varit framme och vin eller annat spillts ut på textilierna, gör så här:

- Sug upp så mycket vätska som möjligt med ofärgat hushållspapper eller servetter.

- Gnugga inte.
- Använd inte salt och potatismjöl, det kan göra skadan värre.
- Försök inte tvätta själv.
- Rådfråga en konservator så fort som möjligt så att fläcken inte fixeras i tyget.

Tvätt och kemtvätt

Tänk på att tvätt är ett stort ingrepp och kräver tillstånd från länsstyrelsen. Enklare textilier, som albor, röcklin, konfirmationskåpor, servetter och dukar utan spets och broderier kan tvättas av församlingen (se boken "Att vårda en kyrka"). Kemtvätt av kyrkliga textilier rekommenderas inte. Kom ihåg att ta bort och släng skyddsplast från tvätteriet innan textilierna läggs in i förvaringen.

FÖRVARING

Textilier kan förvaras liggande eller hängande. Vad som är bäst är beroende av flera olika omständigheter som vikt, storlek och hur ofta de används. Stora textilier måste ibland rullas eller vikas för att få plats. Här följer några råd om hur du kan göra det på ett skonsamt sätt.

Rullade textilier

Stora textilier som t.ex. dukar och andra ofodrade textilier, samt mattor kan förvaras rullade.

- Rulla med textilens rätsida utåt.
- Rullens diameter bör anpassas efter textilens storlek och kvalitet. Ju längre, större och kraftigare textil, desto större diameter behövs på rullen.
- Rullen bör vara några centimeter längre än bredden på textilien.
- Rullen kläs med tubgas, bomullstyg eller syrafritt silkespapper. Skydda mot damm och smuts med ett skyddsöverdrag av bomullstyg eller syrafritt silkespapper.
- Knyt bomullsband löst runt rullen för att hålla textilen på plats.

Vikta textilier

Textilier som viks riskerar att få skador i vecken. Vik textilföremålen med rätsidan utåt. Undvik om möjligt att vika i broderade partier.

I vikningen placeras en rulle av antingen

- tubgas som fyllts med polyestervadd,
- syrafritt silkespapper,
- papprör klätt med tubgas eller bomullstyg.

Det gör att vecken blir mjukare.

Papprör i vikt textil. Foto: Erika Hedhammar Riksantikvarieämbetet.

Hängande förvaring

Mässhakar som är i gott skick och som används förvaras bäst på en för mässhaken anpassad galge. Äldre mässhakar, kåpor och antependier som används sällan eller inte alls mår bäst av att förvaras liggande plant.

Antependier som används kan förvaras hängande, men se till att vikten fördelas jämt över hela bredden genom en bra upphängning.

Märkning

För ordningens skull bör man märka sina textilier. Märkningen är också bra om textilierna skulle bli stulna eller på annat sätt kommer på avvägar.

- Skriv kyrkans namn och eventuellt inventarie nummer med vattenfast penna på ett bomullsband.
- Bomullsbandet sys fast på textilens foder eller avigsida. Märk aldrig genom att skriva direkt på textilen.

Märk lådor så blir det lättare att hitta och lägga tillbaka på rätt plats.

Varje hängande textil bör ha sin egen måttanpassade galge för att undvika deformationsskador. Axlarna på mässhakar har ibland olika vinklar. Man bör därför färgmärka galgen och markera vilken sida som är fram. Exempel: ”grön mässhake, fram”.

Mattor

Kormattor är ofta värdefulla. Dammsug mattorna ofta. Rulla dem med rätsidan utåt för att få ut grus och dammsug därefter med mattmunstycket. Glöm inte att dammsuga under mattorna. Vrid och flytta om möjligt mattorna då och då för att fördela slitage. Vid rengöring och lagning av mattor kontakta en specialist på vård av mattor. Mattor som inte används förvaras bäst rullade på en stabil rulle som förvaras horisontellt och inte direkt på golvet. Se till att de är rena innan de läggs undan.

Lär dig mer

Vill du lära dig mer om hantering och förvaring av kyrkliga textilier? Läns museerna, stiftet och konserverer ordnar kurser för kyrkans personal. Kontakta ditt stift eller läns museum för information.

Litteratur

Svalin Gunnarsson, Elisabeth (red.), 2004. *Att vårda en kyrka*. Stockholm: Verbum.

www.raa.se/publicerat/9152630110.pdf

Nilsen, Lisa (red.), 2011. *Handbok i katastrofberedskap och restvärdesräddning (RVR)* [Elektronisk resurs] : för konst- och kulturhistoriska samlingar, byggnader och miljöer. Version 1.3 Stockholm: Riksantikvarieämbetet.

www.raa.se/publicerat/9789172095199.pdf

www.raa.se/rvr

Berggrén, Gunnel, 2002. *Prästens kläder och kyrkans textilier*. Stockholm: Verbum.

Ewing, Annica & Wannberg, Maria, 2003. *En liten bok om mögel*. 1. uppl. Stockholm: Skansen byggnadsvård.

Åkerlund, Monika, 1991. *Ångrar – finns dom?: om skadeinsekter i museer och magasin*. Stockholm: Svenska museifören. i samarbete med Naturhistoriska riksmuseet.

Åkerlund, Monika, Flato, Sylwia & Hellekant, Anna, 1998. *Från silverfisk till hälsorisk: skadedjur och åtgärder i samlingar*. Stockholm: LT.

Christensson, Pia & Overland, Viveka (red.), 2012. *Textilkonservering: att vårda ett kulturarv*. Uddevalla: Bohusläns museums förlag.

Länkar

Riksantikvarieämbetet www.raa.se

Vårda väl-blad från Riksantikvarieämbetet www.raa.se/vardaval

Skadedjursgruppen Premal, Naturhistoriska riksmuseet www.nrm.se/premal

CHECKLISTOR

Storstädning i textilförvaringen: (minst 1 gång/år)

- Lyft ut föremålen ur förvaringen och låt dem ligga slätt på exempelvis ett bord.
- Gå igenom textilierna för att se efter eventuella skador. Sy till brustna sömmar i textilier som används. Titta också efter fläckar, skadedjursangrepp och mögel. Använd om möjligt ficklampa så att även de mörkaste hörnen blir inspekterade.
- Dammsug och torka med en torr trasa ur skåp och lådor. Fläckar kan tas bort med en lätt fuktad trasa. Undvik i övrigt kemikalier och vatten.
- Låt skåpet vädra ordentligt innan textilierna läggs tillbaka.
- Tvätta lösa skynten och skyddsfordral och byt ut silkespapper vid behov.
- Rensa textilförvaringen från allt som inte hör hemma där, så som oblater, vin, ljus och omslagspapper. Sådant drar lätt till sig skadedjur.

Bra material för förvaring och märkning

- Bomullsband.
- Vattenfast märkpena (använd bara på bomullsband).
- Bomullstyng (tvättat och krympt).
- Tubgas.
- Polyestervadd.
- Syrafritt silkespapper (vitt).
- Syrafri kartong.
- Papprör.
- Klisterfällor – från firmor för skadedjursanering.

Använd aldrig i textilförvaringen

- Gem
- Gummisnoddar
- Tejp
- Knappnålar
- Säkerhetsnålar
- Plastpåsar
- Byggplast

SWEDISH NATIONAL HERITAGE BOARD
RIKSANTIKVARIEÄMBETET

Studio Västsvensk Konservering ingeborg skaar textilvård ab

Detta blad ingår i en serie för råd om vård och förvaltning av kulturarvet. Bladet är utarbetat i samarbete med Studio Västsvensk Konservering, Lotti Benjaminson och Ingeborg Skaar Textilvård AB.

Artikeln är licensierad med CC BY där inget annat anges.
www.creativecommons.se/om-cc/licenserna/

Riksantikvarieämbetet

Box 1114, 621 22 Visby

Tel: 08-5191 8000. Fax 08-66 07 284

E-post: vardaval@raa.se

www.raa.se